

Др Горан Ј. Петровић

АНГЛО-РУСКИ СУКОБ У КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ РАДЈАРДА КИПЛИНГА: ИМАГОЛОШКО-ИДЕОЛОШКА ПЕРСПЕКТИВА

Овај рад истражује тему англо-руског сукоба у Азији у деветнаестом веку у три Киплингова дела – реч је о причи „Човек који је био“, песми „Медвеђе примирје“ и роману *Ким*. Проучавају се слике Енглеца и Руса (имаголошки аспект студије), као и политичке идеје присутне у овим текстовима (идеолошки аспект). Када је реч о имаголошком аспекту рада, долази се до закључка да је Киплингова слика Енглеца, односно Британаца, веома позитивна (Енглези као бенигни хегемони, као врли витезови и заштитници домородаца Јужне и делова Централне Азије), а да је слика Руса веома негативна (Руси као малигни хегемони, бескрупулозни експанзионисти и тлачитељи домородаца Средње и Јужне Азије), те бива јасно да анализирана дела рефлектују Киплингову личну подршку британском империјализму. Када је у питању идеолошки аспект, долази се до закључка да оваква пристрасна имаголошка представа Британаца и Руса заговара англосаксонизам као расистички идеолошки појам деветнаестог века који је афирмисао идеју о бенижности британско-америчког глобалног хегемонизма, а, такође, таква, суштински русофобна, представа доводи се у везу са оријентализмом Едварда Саида.

Кључне речи: Радјард Киплинг, англосаксонизам, оријентализам, империјализам, русофобија.

1. Увод – Читав деветнаести век протекао је у знаку европског и западног колонијализма и, како наводи Едвард Саид, у предвечерје Првог светског рата различити западни народи заједно су контролисали чак осамдесет пет посто светске копнене површине, што је готово два и по пута више у односу на тридесет пет посто светске копнене површине колико су контролисали 1800. године (SAID 1994: 8). Највећа и најмоћнија два колонијална царства деветнаестог века биле су Британија и Русија и ове две империје су кроз

читав деветнаести век, па све до 1907. године, биле у сталном односу више или мање интензивног непријатељства. Све од Балканског полуострва у Европи па до севернокинеских и корејских обала Пацифика простирале су се области које су готово непрестано биле жаришта англо-руског сукоба интереса. Најзначајније од тих жаришта свакако је била Централна Азија, или тачније, велики простор између Каспијског језера и западне Кине, где се негде од 1810. па до 1907. године одвијала чувена *Велика игра* (енг. *the Great Game*, рус. *Больша́я и́гра*), односно војно-дипломатско-шпијунска утакмица између представника Британског и Руског колонијалног царства (НОРКИРК 2001: 1–8). Простор Средње Азије био је од нарочитог значаја и за једну и за другу империју, како због геостратешког положаја тако и због великих природних ресурса и рудних богатстава (САИД 1994: 150; НОРКИРК 2001: vii, 306, 314–315).

У овом турбулентном времену, на које у одређеној мери личи и садашње време, и на једној и на другој страни, и у Британији и у Русији, у јавном дискурсу, у медијима, међу интелектуалцима и у књижевности преовладала је фобија према супарничкој нацији – русофобија у Енглеској а англофобија у Русији. Такође, и у једној и у другој земљи, на снази су били национални митови као научно недовољно основана али чврсто уврежена уверења да властита нација има посебан карактер, да је боља од ривала и да јој је Божјим провиђењем или законима природе предодређено да одигра кључну улогу у историји човечанства. Док је у Енглеској преовлађујући национални мит деветнаестог века био англосаксонизам, у Русији је то била идеја о светој Русији (НОРСМАН 1976; VDOVIN 2014).¹ У основи националних митова и једне и друге земље било је убеђење да је свој народ најподеснији да буде цивилизатор „нецивилизованих“ и „полуцивилизованих“ народа првенствено Азије, али и шире (НОРСМАН 1976; VDOVIN 2014: 115).

У вези са реченим, циљ овог рада је да истражи на који начин су ксенофобија, или прецизније русофобија, и национална митологија обликовали светоназор једног од најутицајнијих књижевника деветнаестог и раног двадесетог века у Британији, Радјарда Киплинга (Rudyard Kipling, 1865–1936).

¹ Занимљиво је приметити да су и један и други идеолошки концепт, и *англосаксонизам* и *свешта Русија*, првобитно имали неколонизаторско значење, значење које је било искључиво за унутрашњу употребу. Док је *англосаксонизам* испрва (у шеснаестом и седамнаестом веку) био у доброј мери неоптерећен расизмом и коришћен за сврху противљења папској доминацији и апсолутизму енглеске владарске династије Стјуартових (НОРСМАН 1976: 387–388), *свешта Русија* је у почетку (од шеснаестог до раног деветнаестог века) подразумевала верску чистоту руског народа и његову посвећеност православљу, уз тежњу да се руске земље учине беспрекорним примером хришћанских врлина и да се прикажу као једини топос где се, под влашћу, како се сматрало, јединог правоверног, руског, цара, може успешно пронаћи спасење душе (ZABIRKO 2022: para. 1–12; CHERNIAVSKY 1958: 619–626). Тек су током деветнаестог века оба ова идеолошка концепта добила империјалистичко значење, значење убеђености у супериорност властитог колонизаторског пројекта (НОРСМАН 1976: 387; ZABIRKO 2020: para. 1)

Киплинг је, иначе, толико горостасна личност у контексту британског империјалистичког дискурса да би се за њега с правом могло рећи да он није био само производ интелектуалне климе викторијанског доба, у којој су расизам, империјализам и етноцентризам узимани као савршено нормалне појаве, него да је својим обимним делом, својим упечатљивим песничким и прозним језиком, империјалистички амбијент викторијанског и едвардијанског доба барем делимично и обликовао.

Анализа ће, с једне стране, бити имаголошка, зато што ће настојати да покаже на који начин су портретисани Енглези (слика о себи) а на који Руси (слика о другом), а са друге политичко-идеолошка, зато што ће настојати да покаже како се у Киплинговом делу манифестују русофобне, англосаксонистичке, па чак и оријенталистичке идеје. Овај рад ће се ослањати на имаголошки и антрополошко-етнолошки концепт оријентализма Едварда Саида, односно на дихотомију „супериорног“ Окцидента (Запада) и „инфериорног“ Оријента (Истока) коју је, ради самопотврде и афирмације своје колонијалистичке политике, смишљено исконструисао сами Запад (SAID 1979: 2–3).

Корпус који ће бити обухваћен анализом одговара практично целокупном корпусу² Киплингових дела у којима се директно сликава сучељавање између Британаца и Руса. Дела о којима је реч јесу приповетка „Човек који је био“ („The Man Who Was“) из 1890. године, песма „Медвеђе примирје“ („The Truce of the Bear“) из 1898. године и роман *Ким* (*Kim*) из 1901. Тиме што ће се позабавити представом Руса у Киплинговом делу, рад ће учинити одређени допринос и општем проучавању Киплинга, с обзиром на то да се досадашња научна литература о Киплингу на његовом, енглеском језику није претерано бавила сликом Руса, а нарочит допринос ће учинити српском проучавању Киплинга, с обзиром на то да је досадашња научна литература о овом писцу на српском језику прилично оскудна. На крају рада, у закључку, биће дат коментар о сличности и повезаности данашње геополитичке ситуације са геополитичком ситуацијом с краја XIX века, те о последичној релевантности Киплинга и за наше доба.

2. „ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ БИО“ – „ЧОВЕК КОЈИ ЈЕ БИО“ је једна од многобројних војничких прича Радјарда Киплинга, које је овај аутор радо писао, нарочито у ранијим годинама своје каријере, како у стиху тако и у прози, описујући свакодневни живот британских војника, не само у Индији, него и другде где је владала енглеска круна. Могло би се рећи да је она посебна по томе што се у њој појављује тема англо-руског сукоба, која, иако присутна у више

² У Киплинговом огромном опусу има више дела која се тичу Руса, односно англо-руског ривалства, али у свим осталим делима (онима која нису предмет анализе у овом раду) Руси су заступљени или само алузивно (као, на пример, у песми „Русија пацифистима“ [„Russia to the Pacifists“, 1919]) или у позадинском контексту без икаквог упућивања, чак ни алузивног (као, на пример, у песми „Разарачи“ [„The Destroyers“, 1898]).

Киплингoвих дела, није толико честа у његовом опусу као што је то, на пример, тема односа између Енглеза и староседелаца јужноазијског потконтинента. Такође, ова прича је занимљива и по томе што је њен наслов веома илустративан, будући да описно упућује на личност која је у средишту пажње текста. Личност о којој говоримо јесте Остин Лимасон, фиктивни поручник британске коњице који се, како се у приповеци наводи, борио у Кримском рату (1853–1856) против Русије и, 1854. године, током једне битке нестао без трага, да би се напoкон, након тридесет година одсуства, вратио у мензу свог матичног коњичког пука „Бели хусари“, и то у врло лошем психофизичком стању, где ће веома брзо, након само три дана од доласка, преминути. Дакле, „човек који је био“ јесте британски поручник који је некада, пре заробљавања, био човек, али то више није због свих страхаота које је проживео у протеклих тридесет година (1854–1884), најпре у руском заробљеништву у Сибиру, а затим и током бекства, на мукотрпном путу до јужноазијског потконтинента (McGivering 2006).

Скоро целокупна радња приче одвија се у војничкој мензи Белих хусара у Пешавару, у најсевернијем делу Британске Индије и близу границе са независним Авганистаном и са руским поседима у Централној Азији. Она приказује како, током једне гозбе поводом победе Белих хусара у пријатељској утакмици пола над једним другим, англо-индијским коњичким пуком (из Лашкара), а којој присуствује и један Рус по имену Диркович, у мензу Белих хусара изненада бива уведен трагични јунак приче, и то под нетачном сумњом да је дошао да краде пушке. Због веома лошег стања дошљака, који долази сав изнурен, прљав, босоног и без икакве капе, једва успевајући да између гласних јецаја прозбори по коју реч на енглеском, због његове неспособности да се сети ко је и исприча шта му се све тачно догодило, идентификација ове „слабашне гомиле крпа“³ (KIPLING 1918: 87), како Киплинг назива овог протагонисту, иде веома споро. На крају, уз ангажовање не само Белих хусара, него и њиховог руског госта Дирковича, који са престрављеним дошљаком успева да мало поприча на руском, сазнаје се да је Лимасон још пре британске опсаде Севастопоља у Кримском рату, 1854. године, био заробљен од стране руске војске и да је, због некакве увреде коју је нанео неком руском пуковнику а за коју није хтео да се извини, завршио у Сибиру као ратни заробљеник, селећи се из логора у логор, из Чепанја у Жиганск, па у Иркутск (McGivering 2006). У логорима је, како се испоставља, био страшно мучен и бичеван, да би на крају успео да побегне и да се, након ко зна колико времена бежања кроз непрегледне шуме, обрете баш у мензи своје матичне регименте. Када након успешне идентификације Лимасона, овај уљез или, боље речено, повратник падне у предсамртну несвест, а горди и подборо поднапити Рус Белим хусарима одржи један претећи говор, пун националног поноса, остаје да се одигра само последња сцена у којој Мали Милдред, један од нижих официра међу Белим хусарима, иако пун горчине и освето-

³ Све цитате у овом раду превео је аутор осим уколико није другачије назначено.

љубивости због начина на који су Руси поступали са једним војником енглеске круне, ипак до краја остаје достојанствен и сасвим гостољубиво испраћа Дирковича на пут возом кући, у Русију.

Јасно је да су енглески ликови, са једне стране, и Рус Диркович, са друге, портретисани веома различито, црно-бело, рекло би се, при чему су, сасвим разумљиво, пошто је прича настала из пера једног британског империјалисте, Енглези приказани веома позитивно, а њихов руски гост веома негативно. Британски Бели хусари описани су као „пук вредан дивљења“ (KIPLING 1918: 81), као војници који поносно служе и наздрављају својој краљици (Викторији), као достојанствене и правдољубиве патриоте које, упркос томе што имају посла са једним, не баш у сваком тренутку пријатељски расположеним, представником државног непријатеља, до самог краја остају верни „закону [своје] мензе“ (KIPLING 1918: 99), ниједног тренутка не ускраћујући гостопримство свом госту из Руске царевине. О правдољубивости и достојанству Белих хусара јасно говори неколико детаља из приче.

У вези са правдољубивошћу енглеских коњаника, јасна илустрација није само то што Бели хусари остају крајње гостољубиви према Дирковичу чак и онда када чују за злу судбину њиховог претходника или старијег саборца из Кримског рата, него и то што је један представник индијског народа, домородачки племић Хира Синг, приказан како веома складно и срдечно сарађује са својим колонијалним господарима (у питању је сцена узајамног гласног и видно пријатељског, полушалаљивог поздрављања са војницима приликом уласка у војничку мензу, као и сцена пружања балчака сабље пуковнику Белих хусара, како би је он могао додирнути, што је ритуал исказивања лојалности британској колонијалној војсци и властима). На овај начин Киплинг ствара слику хармоније између енглеских господара и колонизованих домородаца, те заговара идеју да су Британци бенигни хегемони, а не пуки пљачкаши и експлоататори Индије и свих њених народа.⁴

Битни детаљи који говоре о достојанству, односно поноситости Енглеза јесу, као прво, то што, судећи по ратоборним стиховима који се Малом Милдреду врзмају по глави након испраћаја Дирковича на воз, Бели хусари при следећем сусрету са Дирковичем или Русима уопште имају намеру да освете свог пониженог саборца и, као друго, то што, поново, баш Мали Милдред измученог Лимасона подиже на ноге онда када се овај, вероватно из навике која му је батинама усађена у мозак, понизно баца пред ноге Дирковичу након што чује његов руски, као што је то вероватно морао да чини пред руским батинашима у сибирским логорима. У овој другој сцени, која непосредно следи након сцене у којој Лимасон учествује у ритуалу наздрављања краљици Викторији, присећајући се својих старих обичаја, Киплинг јасно

⁴ У вези са овим, корисно је присетити се следећих Саидових речи: „У теорији британског империјализма, готово опште место беше постао став да је Британска империја другачија (и боља) од Римске империје зато што је Британско царство један ригорозан систем где владају ред и закон, док је Римско царство било само пљачка и профит“ (SAID 1994: 154).

ставља до знања да је Милдредов поступак мотивисан жељом да се сачува енглеско национално достојанство: „Није у реду да један центлмен који уме да одговори на Краљичину здравицу лежи под ногама једног нижег козачког официра“ (KIPLING 1918: 94). Такође, не треба заборавити ни трећи пример, а то је чињеница да поручник Лимасон, ни по коју цену, чак ни по цену дугогодишњег робијања у Сибиру, није пристао да погази своје достојанство и да се извини за увреду коју је нанео неком руском пуковнику, иако не знамо каква је тачно увреда била у питању, с тим што се, на основу текста приче, може имплицитно претпоставити да, каква год да је била, сигурно није могла бити довољан разлог за тако страшну казну као што је вишедеценијско заробљеништво у Сибиру.

Сви ови описи који Енглеze представљају као колонијалисте добротворе, као неустрашиве витезове, као оне који се не одричу (националног) поноса ни пред вратима смрти и као оне који не ударају на непријатеља онда када је слаб и у улози емисара, али се зато спремају да га храброшћу и снагом надмаше у поштеној борби на бојном пољу имају пропагандни карактер и у служби су заговарања расистичког концепта англосаксонизма, који је био у темељу на идеји да су савремени бели народи са енглеског говорног подручја крвни (генетски) наследници изворног англосаксонског талента за демократију, поштење и правдољубивост, талента који је надалеко превазилазио смисао било ког другог народа из раног средњег века за те вредности (HORSMAN 1976; MACDOUGALL 1982). Одавде је директно произишло то да су „Англосаксонци“ деветнаестог века (превасходно се ту мислило на Британце и Американце) такође супериорни у односу на све друге савремене народе у погледу либерализма, демократичности и осећаја за правду, те да су зато најподеснији да владају широким пространима Земљине површине, при томе или истребљујући „инфериорне расе“ које, наводно, немају никакав таленат за англосаксонски правно-обичајни систем, или их пак подучавајући да се, ако је то икако могуће, културно англицизују и као такви наставе да постоје, али у подређеном положају у односу на своје „англосаксонске“ господаре (HORSMAN 1976; MACDOUGALL 1982). Киплинг је свакако био поборник англосаксонизма, и то нарочито овог другог метода који је подразумевао културолошку англицизацију и који је он називао ношењем „терета белог човека“ (KIPLING 1907: 215–217).

За разлику од енглеских Белих хусара, Диркович је портретисан као представник зле стране у англо-руском сукобу у Средњој Азији. Њега Киплинг описује као нижег официра Козака (елитне руске лаке коњице), младог али већ искусног у вештини ратовања, и као новинара у служби неког руског листа. Иако се све до доласка изнуреног и разбарушеног уљеза, он понаша веома пријатељски према Белим хусарима, хвалећи њихову униформу, дисциплину и војне вежбе, па чак и говорећи о светлој будућности Азије под здруженим цивилизаторским руководством Британије и Русије, ипак његов наступ постаје непријатељски онда када, уз његову помоћ, буде откривено да је новопристигли уљез заправо ветеран Белих хусара избегао

из руског заробљеништва. Тада Диркович, који све време имплицитно оправдава то што је руски пуковник из Кримског рата послао Лимасона у сибирско заробљеништво на основу недобијеног извињења за личну увреду, одржава један говор у коме, како речима тако и покретима руке, износи претњу по британску моћ у свету. Како Рус каже, оно што су Руси урадили Наполеону у победничком рату против њега било је „само епизода“, а прави спектакл следи тек сада када Руси буду пуном снагом кренули у освајања широм Азије, укључујући и Јужну, британску: „Чујте, стари народи, ама баш ништа нисмо урадили – овде. Сав наш посао тек има да се уради и биће урађен, стари народи. Склањајте се! (KIPLING 1918: 98)“ Говор завршава наговештајем да ће и ови Бели хусари који стоје ту пред њим проћи као Лимасон, па чак и још горе од њега, зато што се они, ако заврше у Сибиру, уопште неће вратити одатле, или ће пак још на бојиштима завршити у мртвачком ковчегу (на ово друго се упућује алузивно, будући да Диркович руком показује на необичну сенку мртвачког ковчега коју светлост баца на плафон енглеске војничке мензе у Пешавару).

Јасно је да Киплинг даје врло пристрасан, пропагандистички приказ Руса као полуварварског и неевропског народа који је подмукао и који зна само за силу и мучење, те који стога представља далеко горе решење од Британаца за улогу цивилизатора „нецивилизованих“ Азијата. Ово виђење било је веома распрострањено у Енглеској деветнаестог века, а Киплинг је био један од најватренијих поборника те идеје с обзиром на то да је још као ше-снаестогодишњак изразио бојазан да руско ширење у Средњој Азији представља опасност по опстанак британске власти у Индији (WILSON 1977: 43; SAID 1994: 150). Тај страх, страх од тога да би Руси могли Енглезима отети Индију, мотивисао је британску спољну политику кроз читав деветнаести век и због њега је Британија два пута нападала Авганистан (1838–1842 и 1878–1880), оба пута са врло скромним резултатима а уз огромне људске губитке (GELB 1983: 131). Диркович се, дакле, може посматрати као експонент нечега што су Британци позног деветнаестог века видели као малигни руски експанзионизам чији је крајњи циљ отимање Индије, а заправо, историјски гледано, Руска империја никада није покренула било какав озбиљан поход на Британску Индију.⁵ Без обзира на то да ли је руски експанзионизам у

⁵ Како Хопкирк наводи у својој књизи *Велика иџра*, једина иоле реална претња по британску власт у Индији, у смислу војне инвазије јужноазијског потконтинента, десила се 1801. када је руски цар Павле I Петровић (син Катарине Велике) послао двадесет две хиљаде војника у освајање Индије, али та војска никада није ни стигла до одредишта зато што је недуго након овог издатог наређења, цар Павле убијен, а његов наследник Александар I Павлович одмах је, по ступању на трон, наредио да се овај подухват обустави (НОРКИРК 2001: 2–3, 26–30). Претња из 1807. године од здруженог руско-француског напада на Индију никада се није остварила зато су Русија и Наполеонова Француска, убрзо након зближавања и преговора о могућем заједничком војном дејствовању против Британије, међусобно заратиле (НОРКИРК 2001: 2–3). Касније, током читавог деветнаестог века, није било директних међусобних напада између Русије и Енглеске у Средњој Азији, већ само дипломатско-шпи-

Централној Азији стварно имао озбиљну намеру да се усмери и ка Јужној Азији, очито је да Киплинг у овој причи даје једну веома стереотипну слику Руса, слику људи који имају велике политичке амбиције, у чијем се остварењу не устежу ни од чега – нити од перфидног ласкања и глумљења пријатељства, нити од употребе силе и бруталности. Црно-бели приказ Енглеца и Руса, у корист ових првих а на штету потоњих, сигурно је био топло дочекан међу читаоцима викторијанске Енглеске, али данашњем читаоцу, под условом да он тежи објективности а не субјективности (јер и данас постоје негативни, политички и неполитички, стереотипи о Русима), то не може бити тако. Напросто, приказ руског војника као пијанца и експанзионисте, а енглеских војника као праведних и галантних витезова не може се претерано допасти никоме ко је упознат са раскошним животом викторијанског и едвардијанског племства и са страхотама кроз које су у исто то време пролазили потчињени, и тамнопути и светлопути, народи Британског царства, страхотама које заправо нису могле бити значајно мање (ако су уопште и биле мање) од оних кроз које су пролазили колонизовани народи Руске империје у деветнаестом веку.

На крају, када говоримо о приказу Руса као варвара и неевропљана, није згорег осврнути се на Саидову имаголошку дихотомију „Окцидент : Оријент“, која подразумева да је Оријент (Исток), односно оријенталистички дискурс у књижевности, идеолошка творевина Окцидента (Запада), којим је он оправдавао своју хегемонистичку контролу источних народа, истовремено оснажујући свој идентитет а слабећи идентитет колонизованих народа (SAID 1979: 2–3). У енглеској и француској књижевности позног осамнаестог и деветнаестог века, источни колонизовани народи (на првом месту Арапи Блиског истока и Индијци, али не само они) приказивани су стереотипно и веома негативно, као насилни, склони нередима, суровости, деспотизму, као лењи, склони крађи и безакоњу, као ирационални, сензуални, феминини, па чак и инфантилни у својој способности да сами стварају функционална друштва, па им је зато, према тој слици, потребан надзор рационалних, вредних, законољубивих и очински настројених западњака (SAID 1979: 1–28, 206). Киплингу је свакако место међу европским ауторима такве провенијенције и о њему, тачније његовом роману *Ким*, Саид пише са подоста детаља у својој књизи *Култура и империјализам* (в. SAID 1994: 132–162).

Међутим, оно што је с овим у вези занимљиво јесте то што Киплинг реч оријенталац (источњак), која свакако има саидовско значење када је употребљава за домороце Индије, користи и за Русе, односно за Руса Дирковича, и то са нешто другачијим значењем него у случају Индуса:

Нека се јасно разуме да је Рус дивна особа све док не упаше кошуљу. Као оријенталац он је шармантан. Тек када почне да инсистира да његов народ треба третирати као најисточнији од западних народа уместо

јунских окршаја и (хладноратовских) окршаја посредством средњоазијских домородаца (НОРКИК 2001).

као најзападнији од источних народа, тек тада он постаје расна аномалија са којом је веома тешко изборити се. Домаћин никад не зна која ће страна његове природе када да проради (Kipling 1918: 78).

Ове прве речи приповетке, којима се на сцену уводи Диркович, указују на то да је Киплинг Русе видео као оријенталце, упркос томе што су Руси бео народ чија је колевка у Европи и који су своју мисију у Азији видели као цивилизаторску мисију Европљана међу Азијатима, мисију коју су, како су они веровали, обављали хуманије од Британаца и других западних народа (Vdovin 2014: 115). Међутим, по Киплинговој слици Руса као силе која прети британској превласти у Јужној Азији, примећујемо да њихов опис није беспомоћно феминин, тј. инфантилан, нити да се у њему Русима настоји одузети право на аутономију као што је то случај са Киплинговим (и не само Киплинговим) оријенталистичким дискурсом у вези са тамнопутим народима Азије. Оно што видимо јесте страх од Руса (русофобија), што ће рећи да Киплингов оријенталистички приказ Руса није баш саидовски, да је другачији од стандардног оријенталистичког приказа источних народа у западној књижевности, те би га зато требало посматрати засебно, иако не сасвим одвојено од класичног саидовског оријентализма. Можда би, у светлу посебног смештања Руса између Запада и Истока, али очито на страну Истока („најзападнији од источних народа“), било разумно, у области друштвених наука, створити и један нови термин, можда некакав „русијанизам“, за ову прилику, по узору на већ постојећи оријентализам и балканизам, с обзиром на то да су негативни, стереотипни прикази Руса опште место не само у књижевности деветнаестог и раног двадесетог века, него и савремене филмске уметности и нарочито медијског простора. Међутим, за тако нешто потребан би био научник са обавештеношћу и прилежношћу Едварда Саида или Марије Тодорове, али би било потребно и то да западни интелектуални кругови поштено признају да се у њеној култури Руси, кроз историју, укључујући и садашњицу, претерано демонизују, а то је нешто што је, с обзиром на приметну огромну одлучност Запада да истраје у свом изузетно интензивном антируском сентименту поводом текуће кризе у Украјини, веома мало вероватно. Стога ће нека шира обрада русофобних елемената у западној књижевности и уметности, као и неко чвршће утемељење западне русофобије у имагологији, филозофији и политичкој теорији морати да са чека још неко време. У сваком случају, јасно је да Киплингов приказ Руса, не као инфантилног народа коме треба чврста рука бенигног западног хегемона, него као малигног противника бенигним Англосаксонцима за контролу инфантилног Истока – што смо овде окарактерисали као приказ блиско везан за оријенталистички дискурс – постоји и у другим његовим делима, а о тим делима биће речи у наставку.

3. „Медвеђе примирје“ – „Медвеђе примирје“ је једна од многобројних Киплингових песама које се, према Данијелу Хадасу, могу разумети као

„репортажа у стиху“, као природан наставак новинарске делатности овог аутора, који се у својим делима, не само прозним него и поетским, увек трудио да буде сажет, да што боље привуче пажњу читалаца и да, уместо бављења апстрактним темама, осликава свакодневицу, и то политичку свакодневицу, при чему никада није оклевао да наступа као нескривени пропагандист и бранитељ британског колонијализма (HADAS 2023). Песма о којој говоримо веома је занимљива и сликовита и има двојако значење. Написана је као наратив у стиху и она, из ретроспективне визуре, описује доживљаје једног слепог и старог просјака, кашмирског домороца Матуна, који се приказује како у лов на дивље животиње испраћа беле (британске) ловце у свом родном завичају. Старац Матун свакој групи белаца која се намери да лови у његовом брдовитом родном крају на северу Индије приповеда једну те исту причу о томе како је он једном давно, „пре педесет лета“ (KIPLING 1907: 180), тешко настрадао у лову на једну конкретну животињу, медведа Адам-зада. Како каже, тог судбоносног дана, гонио је Адам-зада, „медведа који хода као човек“ (KIPLING 1907: 179), да би му се осветио за многе усеве и грла стоке што му их је овај био покрао и, када га је напослетку сустигао пред његовим брлогом, није имао срца да га упуца зато што се медвед, пред циви напуњене пушке, усправио на задње ноге и саставио шапе као да моли за милост. Због Матуновог милосрђа, који је у медведу видео молећиво људско биће, Адам-зад се, скрушено склопљених шапа и спорим тетуравим ходом, Кашмирцу на крају довољно приближио да би га могао ударити шапом по лицу. Један снажан ударац је био довољан да Матун ослепи и да буде трајно унакажен, са ужасно искасапљеним лицем. Због страшне судбине коју је доживео заслугом сопствене милосрдности, стари Матун, успут тражећи милостињу од „безбрижних белаца“ (KIPLING 1907: 179), енергично их саветује да се, уколико сретну Адам-зада, не базирају на његову молећивост, него да га одмах упуцају својим напредним пушкама, напреднијим од обичне кремењаче којом је он својевремено ловио. Напросто, опрез је неопходан јер је медвед најопаснији онда када тражи милост: „Кад се направи к’о да милост тражи, к’о у молитви склопљених шапа, / То је опасности време – тад медвед примирје склапа“ (KIPLING 1907: 181). Из тог разлога, слепи просјак Матун изнова и изнова понавља своје наравоученије, стечено више него горким искуством, јер очито не жели да се и другима, тј. и британским ловцима, деси исто што и њему: „Приповеда поново и опет, почетак и крај исти му причи, / Примирја нема са Адам-задом, медведом што на човека личи (KIPLING 1907: 182)!“

Ова песма може се разумети на два начина. Први подразумева буквално схватање ове приче у стиху, односно њено схватање као наратива заснованог на стварном догађају. Међутим, то није занимљивије од два могућа тумачења, већ је занимљивије оно друго које подразумева „Медвеђе примирје“ као критику Русије. То да се ова песма може разумети и метафорички, а не само дословно, доказује писмо Радјарда Киплинга упућено пријатељу Мо-

берлију Белу 12. септембра 1898. године, у коме је аутор све недвојбено објаснио (HAMER 2007; PINNEY 1990: 349).

Како наводи Мери Хејмер, стимулус за писање „Медвеђег примирја“ Киплинг је нашао у дипломатским чаркама које су у 1898. години постојале на релацији између Британаца и Руса на Далеком истоку или, тачније, на североистоку Кине, у најсевернијим деловима Жутог мора, где су ове две империјалне силе, баш као и у другим деловима Азије, биле у сукобу око колонијалних поседа (HAMER 2007). У то време, у Средњој Азији се ситуација била мало примирила зато што су 1895. године Британска и Руска империја потписале Протоколе Памирске граничне комисије, односно правне акте којима је постигнут договор о трајном узајамном разграничењу са прецизно уцртаним независним Авганистаном као тампон зоном између два царства, што је касније потврђено и Англо-руским пактом из 1907. године, када је успостављањем савеза између Британије и Русије, а против све више нарастајућег немачког милитаризма, званично окончана Велика игра (GELB 1983: 131; NORRICK 2001: 519–520).

У завршним годинама деветнаестог века трајала је колонизација Кине, која никада није колонизована у целости, али су током колонијалне ере највише поседа у тој земљи имале Британија и Русија. Док је Русија свој колонијалистички пројекат (на првом месту изградњу железнице) вршила на северу Кине, у Манџурији, Британија је господарила многим деловима југоисточне Кине. Најнапетија ситуација, у смислу империјалног сукоба између Енглеске и Русије на Далеком истоку, десила се 1898. године када је Русија заузела Порт Артур, а Британија, као директан одговор, Веј-Хај-Веј (Порт Едвард), место које је од Порт Артура раздвојено само једним мореузом који раздваја две најсеверније нише Жутог мора – Бохајско море и Корејски залив (VAN DIJK 2015: 324). Након што су Руси, недуго пред ово подизање тензија, били показали више добронамерних гестова у званичним дипломатским односима са Британијом, напетост је поново нарасла, па је Киплинг, као заклето русофоб још од практично средњошколских дана, осетио потребу да разувери одређене нерусофобне високе званичнике Британске Индије и Британске империје, да им стави до знања да њихова отворено исказана вера у англо-руско пријатељство нема реалних основа. Као директан повод за изношење става у „Медвеђем примирју“ да се Русима не може веровати чак ни када наступају пријатељски и срдечно, Киплингу је, према Хејмеровој, послужило то што су Руси, при заузећу Порт Артура, од Британије затражили да све своје бродове повуче из ове луке, као и то што се сазнало за велика руска улагања у своју ратну флоту, при чему је куповину нових бродова Русија договарала са Француском, Сједињеним Америчким Државама и Немачком, а не са Британијом као највећом светском поморском силом тог времена (HAMER 2007). Дакле, Киплинг је у недостатку отворених пријатељских поступака са руске стране у североисточној Кини видео потврду свога, већ чврсто увреженог, уверења (или предрасуде) да су Руси притворни и подмукли, и да пријатељско понашање користе као маску за подмукли

напад, па је, сходно својој посвећености британској империјалистичкој ствари, пожелео да тај свој став обзнани викторијанској јавности.

У контексту англо-руског сукоба на североистоку Кине, може се рећи да је Киплинг медвед Адам-зад, који „личи на човека“ и који „хода као човек“ (Kipling 1907: 179, 182), заправо метафора за Русе, Русију или, сасвим конкретно, руског цара, при чему су потоњи у песми „Медвеђе примирје“ приказани као перфидни антагонисти који глуме добронамерност и молећиво позивају на сарадњу, али заправо имају непријатељске намере и спремају мучки напад. Овакав приказ Руса као подмуклих, а Енглеза као оних чије се поштење подразумева и из чије се перспективе одмерава етичка исправност других, типичан је био за викторијанску Британију и нарочито за Киплинга као човека који је можда боље и упечатљивије но ико други од његових савременика овековечио англосаксонистички и русофобни *zeitgeist* Енглеске деветнаестог века.

Иако је, према тврдњама Мери Хејмер, „Медвеђе примирје“ мотивисано англо-руским сукобом на Далеком истоку, мишљења смо да се ова песма може схватити и у контексту англо-руског сукоба у Средњој Азији, нарочито с обзиром на то да су описани догађаји у њој смештени на западно предбрђе Тибета, што отприлике одговара граничном подручју између Централне и Јужне Азије. Уколико би се тако посматрало ово дело, могло би се рећи да стари и слепи просјак Матун симболизује јужноазијске и средњоазијске домороце којима је потребна заштита од Руса као „злих“ колонизатора (метафора/симбол за Русе је човеколики медвед Адам-зад), и то заштита од Британаца као „добрих“ колонизатора (симбол за Британце су бели ловци од којих Матун проси и којима се пријатељски обраћа са саветима и упозорењима у вези са ловом на медведа). Овако схваћено, „Медвеђе примирје“, поново, отелотворује англосаксонизам, односно мит о Енглезима и Американцима као најнапреднијим представницима људске врсте који су изнад свих других раса и народа, укључујући и преостале беле народе, међу којима и Словене, тј. Русе, који се овде представљају као претња по тријумф „супериорне англосаксонске расе“ и као претња за то да савремени „Англосаксонци“, као наводно најспособнији од свих белих колонизатора, добију прилику да у бескрај цивилизују и воде многобројне народе огромног азијског континента. Другим речима, у „Медвеђем примирју“ видимо, за Киплинга, али и за многе викторијанске мислиоце, уобичајен приказ азијских урођеника као слабића којима је потребна заштита од наводно лукавих и мржњом задојених Руса, а та заштита има да се тражи и добије само од Британаца као наводно бенигних, витешких и великодушних заштитника нејаких.

Оваква слика, наравно, баш као и она из приче „Човек који је био“, веома је пристрасна и, без обзира на то што нема сумње да је и у руском империјалистичко-колонијалистичком подухвату било и те како много суровости и израбљивања, исто тако нема сумње ни да британски колонијализам није уопште био искључиво беневољентан. Стога помало претерано и несамокритично изгледа истовремени опис белих ловаца, а заправо Енглеза, као људских

бића, и медведа Адам-зада, а заправо Руса, као „чудовишног [...] створа“ који представља некакву ужасавајућу мешавину звери и човека (медвеђе обличе али усправан, двоножан људски став са шапама склопљеним као човек кад моли за милост), те као бића са „малим, свињским очима“ које својим молећивим ставом прикрива своју „мржњу и лукавство“ (KIPLING 1907: 180, 181). Алузија на Русе је више него очигледна с обзиром на то да је и у оно време, баш као данас, симбол Русије био медвед, па се отуда с правом може рећи да је Киплинг веома умешно употребио домородачке приче и њихов фолклор⁶ за своје свесне политичко-пропагандне циљеве. Закључку о Киплинговој умешности у мелодичном, стихотворачком приповедању оваквих прича не смета чак ни то што се, у естетском смислу, „Медвеђе примирје“ не може баш сматрати лепим, а због тога што исказује снажну нетрпељивост према једној нацији.

У контексту дехуманизације, односно анимализације или бестијализације Руса у „Медвеђем примирју“, које је прилично дегутантно, може се, занимљиво, успоставити паралела између антируског (русијанистичког?) и балканистичког дискурса на Западу, будући да је, како у књизи *Имагинарни Балкан (Imagining the Balkans)* наводи Марија Тодорова, приказ балканских Словена, а нарочито Бугара, односно бугарских сељака, као медведа био присутан у свести западних народа деветнаестог века (TODOROVA 1997: 101). У сваком случају, иако се чак ни данашњи читалац не мора много да труди да би увидео, у метафору заогрнут, русофобни дух „Медвеђег примирја“, јасно је да се исти тај русофобни и расистички англосаксонистички дух још јасније види у Киплинговом најчувенијем и најуспешнијем роману *Киму*, у коме је на најдословнији и најдиректнији начин приказан сукоб представника британског и руског империјализма у контексту Велике игре као борбе за превласт над Централном и Јужном Азијом.

4. *Ким* – Роман *Ким* носи назив по свом главном јунаку, чије пустошине широм Индије прати. Главни јунак дела је тинејџер Ким или, пуним именом и презименом, Кимбал О’Хара, чији су родитељи били Ирци у служби британске колонијалне власти у Индији, али су преминули много рано у његовом детињству, тако да је он, ни не запамтивши их, одрастао међу домороцима, одгојен од стране једне индијске жене. Роман описује Кимове доживљаје од тренутка када се овај бистроумни и сналажљиви дечак, у коме се сустичу Исток и Запад, упознаје са једним старим тибетанским ламом,

⁶ Када говоримо о домородачким причама и фолклору, не мислимо само на то да се „Медвеђе примирје“ може разумети као истинита прича (како је већ поменуто), него и на то да је име Киплинговог медведа *Агам-Заг* одабрано у складу са једним локалним кашмирским веровањем да су медведи настали од људи, претворених у тај животињски облик за казну зато што су једном приликом одбили гостопримство неком светом човеку (*Агам-Заг* може да се преведе као *Агамов син*, а Адам је, као што је познато, први човек на земљи према библијском предању) (BEWLEY 1956: 16).

пристиглим са севера у његов родни град Лахор. Тада дечак постаје старчев *чела*, односно ученик и пратилац на путу ка испуњењу његове животне мисије као будистичког калуђера, а то је проналазак такозване Реке Стреле, која је, према предању, изврела на месту где се једна стрела одапета из лука Буде (Гаутаме Сидарте) једном давно беше приземљила. Та имагинарна света река, у чије постојање лама чврсто верује, наводно чисти од греха и ослобађа од непрестаног циклуса реинкарнације, тј. враћања у живот који је пун nelaгоде, те на тај начин омогућава остварење највишег циља једног будисте – трајни излазак из Точка живота и коначно ослобођење од патње. Док прати и опслужује старог, доброћудног и благородног ламу у потрази за просветљењем, млади Ким успева да открије своје право порекло, стиче образовање у једној енглеској школи у Индији и постаје британски агент у Великој игри. Конкретно, укључује се у акцију спречавања руских агената да подбуне две провинције на крајњем брдовитом северу Британске Индије – реч је о државицама Хилас и Бунар. Паралелно обављајући две веома захтевне функције, и то са великим успехом, Ким проналази свој идентитет, који је несумњиво западни, европски, али који подразумева веома добронамеран, заштитнички став према колонизованим народима Индије и хималајског потеза као баштиницима источњачког идентитета. Киплинггов Ким, заправо, намеће се као лик кроз чији се карактер и доживљаје реализује Киплингова проимперијалистичка пропаганда, те се оријенталистичка слика Индије на један веома занимљив, синестезијски начин, који је пун разних боја, мириса, звукова и свакојаких детаља, на начин за који чак ни Саид, иако заклето антиколонијалиста, није могао да каже да је неестетски, афирмише и подржава (SAID 1994: 161–162).

Суштински, ликови у *Киму* се, као и у претходна два анализирана дела, могу поделити у три табора. На првом месту, ту су бели представници британског империјализма, међу којима централно место има дечак Ким, на другом месту су двојица представника руског империјализма, а на трећем месту, ту су представници домородачких народа Јужне и Средње Азије за власт над којима се надмећу британски и руски империјалисти. Припадници првог и трећег табора приказани су као сложни и добро организовани у својој намери да од руског експанзионизма бране Индију, при чему им у том подухвату ни најмање не сметају њихови неједнаки друштвени положаји, као ни њихова расна, етничка и верска различитост (од агената на терену, Ким је Ирац, учени Хари Бабу је Бенгалац секуларне филозофске оријентације, трговац коњима Мабуб Али је Патан, односно Паштун, и муслиман, док је лама који, руку на срце, у Великој игри учествује потпуно несвесно Тибетанац и будиста; од агената који британским операцијама у Великој игри учествују ван терена, такорећи из канцеларије, ту су Енглези, пуковник Крејтон, као врховни руководилац, и г-дин Лурган). Сложност свих етнички и верски разнородних учесника Велике игре на британској страни, односно добровољност са којом тамнопути агенти служе својим белим, енглеским руководиоцима, јасно показује пишчеву намеру да Британце

прикаже као добре, правичне владаре Индије, као властодршце који у Индију не доносе само благодети индустријске цивилизације, него и праведне законе и мудру, правичну, добронамерну управу, што су, како се стиче утисак, вредности које се домороцима допадају.

Још један доказ о хармонији између британских колонијалиста и индијских поданика енглеске круне (односно, између припадника првог и трећег табора ликова, како смо их овде представили) јесте један временски индијски ветеран великог Сипојског устанка из 1857. године кога лама и Ким срећу у ранијој фази свога путовања широм северне половине Индије, а који је у том крвавом рату служио у британској колонијалној војсци, борећи се против побуњених сипоја. Тај стари ветеран буну својих сународника против Британије назива „лудошћу“ (KIPLING 2009: 73), критикује је и с поносом истиче своје заслуге у том рату на страни енглеске војске, своје ордење које је тада, пре више деценија, зарадио (радња романа дешава се крајем деветнаестог века), као и чињеницу да сада има тројицу синова војника у служби Енглеске. Дакле, Индија из Киплингвог романа јесте земља благостања у којој су друмови безбедни, земља се вредно и у миру обрађује, домороци различитих етноса и вера добровољно служе британским властима, док, при томе, осуђују бунт својих сународника из прошлости, надајући се да се тако нешто, за добробит саме Индије, никад више неће поновити.

Овај просперитет Индије под британском управом настоје да поремете двојица агената у служби руског цара, од којих је један Рус а други Француз (други табор ликова из наше поделе ликова по групама). Ова двојица агената, чија етничка хетерогеност можда одражава британски страх још од Наполеонових времена да би им се здруженим руско-француским војним подухватом могла одузети Индија (НОРКИК 2001: 2–3), најпре успевају да против британских власти окрену двојицу локалних раца на крајњем северу, у провинцијама Хилас и Бунар, а затим настављају даље на југ са жељом да што више подршке међу домороцима и локалним моћницима стекну за идеју о замени британске власти руском, која би, према руском плану, имала да буде реализована инвазијом руске војске са севера, из Средње Азије. Међутим, руски планови бивају осујећени, понајвише заслугом Кима, који у директном сукобу са агентом руске народности успева да непријатељским шпијунима одузме килту, односно корпу у којој се налазе све њихове теренско-истраживачке справе, мапе, као и дипломатска кореспонденција са различитим странама, нарочито са рацама Хиласа и Бунара, чиме се, практично, не поништава само њихов целокупни претходни осмомесечни шпијунски рад на освајању Индије, него се у доброј мери и предупредује и спречава њихова даља штетна активност.

Кључни моменат англо-руског сукоба у *Киму*, а за право на власт над домороцима Јужне Азије, јесте тренутак када се у брдима Ладака, покрајине на крајњем северу Индије која је одмах уз Кашмир и која практично чини предбрђе Тибета, састају, на једној страни, Ким и стари лама и, на другој, двојица руских агената заједно са Хари Бабуом, при чему овај корпулентни,

гојазни Бенгалац наступа као преводилац и водич руских шпијуна на северноиндијским брдима и планинама, све глумећи како ради за њих, а заправо радећи у интересу британских власти заједно са својим млађим колегом Кимом. У том тренутку долази до физичког сукоба зато што руски агент руске националности не прихвата одречан одговор ламе на његов захтев да му стари монах за новац прода својеручно израђено уметничко дело, један велики предивни шарени свитак на коме је сликовно приказан Точак живота као темељни концепт будистичке метафизике. Након што се, услед трзања свитка од стране руског агента, слика Точка живота поцепа – што је огромна увреда не само за ламу него и за кулије, односно домородачке слуге који као носачи терета прате Руса и Француза – Рус још и удара старог ламу по лицу. Тада разјарени Ким, бранећи ламу, свога старог учитеља кога је током заједничког путовања много заволео, скаче на Руса и, скотрљавши се са њим у рвачком захвату низбрдо, успева, не само да га добро повреди, него и да њему и његовом француском сапутнику украде корпу са њиховим драгоценим документима и мапама.

У тој ситуацији, Ким, тиме што успева да одбрани част старог ламе и да успешно обави задатак присвајања инкриминишућих докумената о руским активностима у оквиру Велике игре, показује да није дете, већ зрео млад човек, способан да се стара и о себи и о другима и да чак и учинковито служи држави. Међутим, још важније, он открива англосаксонистичке тежње Киплинга, и то упркос томе што је Ирац, а не чистокрвни Енглец, припадник „супериорне расе“. Наиме, тиме што млади Ким, који још није достигао пуну физичку зрелост и снагу, не оклева да се физички обрачуна са једним зрелим мушкарцем, крупнијим од себе, у праведној заштити слабијег и недужног, потврђује се, из Киплингове визуре и на услован начин, морална супериорност англосаксонске расе у односу на руску, наводно оријенталну. Условност о којој говоримо односи се на то што млади Ким није дословно Енглец (Англосаксонац), али, уколико се узме да је он бели Европљанин и лојални слуга енглеског империјалистичког интереса, може се, на један посредан начин, говорити и о Киму као Англосаксонцу. Овакав благонаклон став према Ирцима, иначе, уопште није био карактеристичан за англосаксонистички амбијент позног деветнаестог века у Енглеској, с обзиром на то да је у то време уобичајено било мишљење да су Ирци, иако белци, другачија, нижа раса у односу на Енглеце, који, према таквом размишљању, имају право да Ирцима владају (HORSMAN 1976: 408; MACDOUGALL 1982: 97–99). Сами Киплинг, иначе, исказивао је помешана осећања према Ирској и Ирцима (НАМЕР 2014). Док је, с једне стране, изричито осуђивао Ирски републикански покрет као „издајнички напад на [Британску] империју“, с друге стране је ирски народ понекад својатао (НАМЕР 2014). То благонаклоно својатање нарочито је било истакнуто након погибије његовог сина Џона, који је погинуо баш у пуку „Ирски гардисти“ 1915. године на Западном фронту Првог светског рата (НАМЕР 2014). Међутим, на примеру Кима видимо да је Киплинг и пре тога умео да симпатише Ирце, а можда је важан разлог за то било ње-

гово пријатељство са лордом Робертсом, Ирцем који је у завршним деценијама деветнаестог века, па све до Првог светског рата, на чијем је почетку преминуо, важио за једног од најбољих и најцењенијих војсковођа Британског царства (HAMER 2014). Дакле, чини се да је Киплинг Ирце лојалне енглеској круни, односно такозване Англо-Ирце, сматрао расно равноправним са Енглезима, за разлику од антиенглески оријентисаних (углавном римокатоличких) Ираца, на које је вероватно, слично својим савременицима, гледао као на другачију, инфериорну расу, налик тамнопутим расама у прекоморским колонијама.

Што се тиче детаљнијег описа начина на који су Руси портретисани у овом роману, треба рећи да су они, или можда тачније он, пошто је само један од двојице руских агената по националности Рус, приказани веома једнострано, слично као у причи „Човек који је био“. Као у горе анализираној Киплинговој приповеци из 1890. године, и у *Киму* Рус, односно, руски шпијун, себе и своју нацију сматра западњачком те нацијом која треба да, уместо Енглеза, цивилизује источњаке јер, како у једном тренутку каже, упућујући на то да Хари Бабу оличава „Индију у транзицији“ и да представља „монструозни хибридизам Истока и Запада“: „Ми смо ти који умеју да се носе са оријенталцима“ (KIPLING 2009: 228). При томе, писац, како се чини, улаже сваки напор да покаже да је та самоувереност Руса у то да баш они најбоље умеју да се носе са источњацима неоснована зато што они често туку своје домородачке слуге, кулије, па чак и Хари Бабуа, кад год ови не би успели да удовоље њиховим захтевима, док, како се из романа стиче утисак, Енглези не поступају насилно према потчињеним домороцима.

Осим што је згрожен над тиме како Енглези обављају своју цивилизаторску мисију у Индији, руски агент такође говори о великим амбицијама своје државе, при чему користи готово исте речи као и руски лик из приче „Човек који је био“. Тачније, он, баш као и козак Диркович, са једом изјављује – „Ми још нигде нисмо оставили трага“ – те, видевши смирени мудрачки поглед тибетанског ламе док Киму објашњава сваки од сегмената на слици Точка живота, незадовољно изјављује како тај ламин поглед у њему изазива осећање да је његов руски народ „млад народ“ (KIPLING 2009: 229). Дакле, Киплинг свог главног зликовца у роману приказује, слично Дирковичу, као искомплексирану личност која пати због тога што Руси још увек нису оставили никаквог трага као цивилизатори међу Тибетанцима и Индусима, као и због тога што, баш из тог разлога, они немају, попут домородаца или попут Енглеза који су међу њима већ дуго присутни, статус старог народа. Треба ове речи руског шпијуна упоредити са речима Дирковича из приче „Човек који је био“ када каже „ми још нисмо оставили ама баш никаквог трага овде“ и „склоните се, стари народи“, којима наговештава навалу Руса и то да ће они заменити ове „старе“ народе као јачи и виталнији од њих. Није тешко приметити да је оваква представа Руса веома пристрасна и необјективна, пре свега зато што Руси, иако можда немају толико стару културу као што је имају хиндуисти и будисти, свакако нису народ без традиције и

древности, а затим и због тога што њихово колонијално царство није, уистину, ништа млађе од британског – и Енглези и Руси су започели експанзионизам у шеснаестом веку (ANON. 1; ANON. 2). Стога се намеће закључак да је слика Руса као завидних, патолошки амбициозних и бескрупулозних у остваривању својих амбиција (епитет „бескрупулозни“ се више него једном користи за Русе у роману) више Киплингово стереотипно виђење главног политичког ривала Британије у деветнаестом веку неголи реалан приказ Руса и Русије.

Дакле, Киплингов приказ англо-руског сукоба прилично је неправичан, русофобан и у складу са званичним ставовима викторијанског политичког и интелектуалног естаблишмента, који је готово једногласно подржавао идеју о англосаксонској расној супериорности у односу на све друге народе света, беле или тамнопуте, идеју о којој су у својим делима писали и „научно“ је образлагали Џорџ Коум, Томас Карлајл, Томас Арнолд, Роберт Нокс, Чарлс Вентворт Дилк и још многи други (HORSMAN 1976: 398, 399–402, 405–407; MACDOUGALL 1982: 99). Нарочито је занимљиво то што се Руси приказују као народ који себе одређује као западњачки а, опет, по томе како је портретисан, намеће се као суров и деспотски, што одговара Оријенту. Такав необичан статус Руса у западној култури, чини се, заслужује више пажње, с обзиром на то да негативни описи Руса, овакви или мало другачији, нису само присутни код Киплинга, него су веома честа појава у западној књижевности и уметности у протекла два века.

5. Закључак – Три анализирана Киплингова дела у овом раду – прича „Човек који је био“, песма „Медвеђе примирје“ и роман *Ким* – приказују англо-руски сукоб у контексту геополитике деветнаестог века на један пристрасан и пропагандистички начин који је потпуно у складу са виђењем тог геополитичког сукоба из визуре викторијанских Британаца. С једне стране, Енглези и Англо-Ирци приказани су веома позитивно, као људи који су храбри и витешког карактера, који су спремни да се боре за правду и да се, баш као у песми „Терет белог човека“ („The White Man’s Burden“), жртвују за добробит својих колонизованих народа у Азији. Изразито позитиван приказ Енглеца код Киплинга рефлектује англосаксонизам као идеологију расизма, која је била жива током деветнаестог века и према којој потомци средњовековних Англосаксонаца имају посебан дар за демократију, егалитаризам, правду, морал и посебну свест о слободи, што им наводно даје за право да шире свој животни простор, да колонизују „инфериорне“ домороце и да их уче да служе наводно најцивилизованитој и, у сваком погледу, најнапреднијој раси на планети.

С друге стране, Руси су представљени као зликовци, као народ који жели да пошто-пото уместо Енглеца буде владар и цивилизатор многобројних азијских „нецивилованих“ урођеника и који у остваривању својих експанзионистичких амбиција нема никаквих скрупула. Уз то, Руси су портретисани као сурови према домороцима Централне и Јужне Азије којима

желе да господаре, што их, како би Киплинг желео да убеди читаоца, аутоматски дисквалификује као добро решење за владавину над средњоазијским и јужноазијским народима.

Занимљиво је то што Киплинг Русе представља као источњаке (оријенталце) који сами себе доживљавају као западњаке (окциденталце). Такав поглед на Русе омогућава употребу Саидове дихотомије Окцидент : Оријент као смишљено исконструисаног дискурса у западној књижевности којој је циљ да оправда и афирмише господарење наводно супериорног Запада над наводно инфериорним Истоком. У том контексту, примећујемо да Руси (чији је, иначе, источњачки културни карактер упитан, с обзиром на то да су они ипак европски, хришћански народ са великим колонијалним поседима у Азији) нису приказани баш саидовски будући да Саидов оријенталистички дискурс о народима Истока подразумева њихову инфантилност или фемининост и потребу да се о њима стара некаква очинска или мужевна фигура у виду зрелих и рационалних западњака (Британаца). Руси су код Киплинга приказани као претња по енглеску (западњачку) превласт над источним народима, као малигни хегемони (за разлику од Енглеза као „бенигних“ хегемона), као оријенталци који хоће да владају другим оријенталцима, које сматрају нижим од себе, а за шта, према Киплингу, немају способности јер су и сами сурови, деспотски оријентисани и недовољно рационални баш као и народи којима желе да господаре. Нарочито необјективно делује приказ Руса као људи са комплексом инфериорности, односно свешћу о наводном одсуству традиције у сопственој нацији, која се жели надокнадити војном експанзијом науштрб наводно „старијих“ и традицијом богатијих народа какав су Енглези.

Иако Киплинг приказује Русе на један начин који баш не одговара класичном саидовском оријенталистичком дискурсу, односно као народ којим не треба овладавати као што је потребно овладавати домородачким народима Азије, него који треба сузбијати да би се властито господарење азијским народима могло реализовати несметано, то свакако не значи да овај оријентализам који је везан за Русе треба посматрати као потпуно одвојен од саидовског оријентализма. Наиме, и у западном приказу Руса, баш као и у западном приказу тамнопутих народа Азије, у жижи пажње је тежња да се господари „нецивилизованим“ народима Азије, с том разликом што се у оријенталистичком приказу Руса види спољња претња по енглеску (западњачку) превласт над Азијатима, а не њено оправдање изнутра, наводном неспособношћу азијских народа за самоуправљање. Дакле, оријенталистички дискурс о Русима везан је за класични саидовски оријенталистички дискурс о, рецимо, народима Блиског истока и Јужне Азије, јер и један и други имају исти циљ који постижу на различите начине, а тај циљ јесте одбрана тезе о супериорности и о максималној бенигности енглеског хегемонизма над домороцима Истока. Међутим, иако имају исти циљ, ова два дискурса нису иста баш зато што користе различите начине за постизање циља. Због тога би било могуће говорити о некаквом „русијанизму“ у вези са приказом

Руса у, не само Киплингвој књижевности, него и уопште, у књижевности, уметности и медијима на Западу у претходна два века, што је термин који смо у овом раду предложили по узору на, рецимо, Саидов индијанизам као подтип његовог оријентализма, или по узору на балканизам Марије Тодорове као имаголошки појам блиско повезан са оријентализмом. Међутим, за утемељивање таквог концепта у имагологији, науци о књижевности и друштвено-хуманистичким наукама уопште било би потребно још много рада, знатно више но што је уложено у ову студију. У сваком случају, нема сумње да би за утемељење таквог појма имало довољно материјала с обзиром на прилично интензиван антируски сентимент који готово непрекидно постоји на Западу још од како је Русија крајем осамнаестог века ступила у решавање такозваног Источног питања као велика империјална сила. Такође нема сумње ни у то да, како је овај рад показао, Киплингова слика о Русима јесте једна слика о другости, и то мрачној другости, против које се бори „светло“ сопство (Британци) за надмоћ у светској геополитици, односно за пројектовање моћи над азијским тамнопутим народима, а то је сасвим довољно да ту слику назовемо русофобном.

На крају, треба истаћи да је Киплинг дефинитивно релевантан и данас, с обзиром на то да је данашњи свет директан наследник ондашњег света с краја деветнаестог века у том смислу што се и данас, као онда, главна геополитичка борба води између англосаксонских народа и Руса, с том разликом што данас англосаксонски народи не наступају сами, већ стоје на челу заједнички окупљене Западне цивилизације, док, на другој страни, поред Русије, и Кина данас фигурира као велика сила Истока, што у Киплингово време није био случај. Још једна разлика у односу на ондашње прилике у светској политици јесте то што данас, барем у формалном, реторичком смислу, више нема расистичких или колонијалистичких концепата какви су били англосаксонизам и света Русија, али зато постоје њихови потомачки облици, а то су, у случају Запада, идеја о изузетности западне либералне демократије и о потреби ширења такве демократије и „одбране“ (крајње селективно схваћених) људских права свуда у свету, па чак и војном агесијом, а, у случају Русије, идеја о Руској Федерацији као једној од предводница такозване „глобалне већине“ супротстављене такозваном „колективном Западу“. Ови, чисто политички и, формално гледано, нерасистички концепти данас мотивишу и једну и другу страну у борби за превласт у свету која од 2014, а нарочито од 2022. године, поново потреса свет једним хладноратовским земљотресом, баш као што је то био случај током Велике игре (која се незванично сматра претечом Хладног рата) у деветнаестом веку и у периоду од 1945. до 1990. године, када је званично трајао Хладни рат.

Данашње политичке прилике и реакције данашње интелигенције у доброј мери одсликавају реакције интелигенције у току деветнаестог века са обе стране великог западно-источног геополитичког сукоба, а реакције о којима говоримо јесу оне које показују ратоборност, тврдоглавост, непомирљивост и неспремност на компромис и самоодрицање ради већег добра

званог мир у свету. Сличност између данашњег политичког контекста и политичког контекста Киплинговог времена потврђује истину о ирационалној природи човека, што је теза коју су на видело дана изнели интелектуални делатници попут Фројда и Јунга, између осталих. Стара убеђења о човеку као рационалном бићу које су у филозофији устоличили Декарт, Бејкон и многобројни просветитељи седамнаестог и осамнаестог века клецају пред јасним чињеницама и доказима о томе да је човек биће које се пре свега води својим анималним поривима, себичношћу и, на крају крајева, ирационалним и митским, а не рационалним светоназорима, јер, како би се рекло, кључне идеје водиле данашњих великих сила нису ништа друго него исте оне митске идеје водиле ондашњих великих сила, исти они стари митови (англосаксонизам и света Русија), само што су сада заогрнути у друкчије рухо.

У том целокупном контексту, који не даје много наде у светлу будућност људског рода, Киплинг, упркос неоспорно бриљантној приповедној вештини и изузетном смислу за детаље, представља оличење вредности које данашњем свету никако нису потребне, а то су ксенофобија, етноцентризам и убеђеност у посебност своје нације, односно у њено право да управља другим нацијама зарад некаквог апстрактног, субјективно схваћеног, бољитка човечанства. Другим речима, колико год Киплинг био вешт и као песник и прозни писац, он ипак заговара идеје које, у данашњем контексту, не иду у прилог светском миру, а тај мир је данас потребнији него икада пре, зато што само од способности свих светских народа да сарађују и у страну гурну своје међунационалне несугласице зависи опстанак људске врсте у ситуацији када постоји велика еколошка претња звана глобално отопљавање. Из тог разлога, може се закључити да је ради, не бољитка, већ опстанка човечанства важно да у свету буде што мање киплинговских, империјалистичких тенденција, при чему мислимо на то да што мање таквих тенденција треба да буде на обе стране текућег геополитичког сукоба, а не само код такозваних англосаксонских нација које је Киплинг фаворизовао и заступао.

Све ово, наравно, не значи да Киплинга треба демонизовати, а његов опус (у коме, иначе, има много тога вредног) омаловажавати. Напротив, Киплинга треба посматрати као веома драгоценог аутора који је оставио обиман и веродостојан запис о времену у коме је живео, па самим и тим и као интелектуалца чијом заслугом данас можемо нарочито добро да разумемо епоху Британског мира (*Pax Britannica*) коју је он описивао, а, разумевајући ту епоху, ми разумевамо и данашњу епоху Америчког мира (*Pax Americana*), која је директан наследник епохе којој је телом и душом припадао Радјард Киплинг. На крају крајева, то што је политичко-идеолошку срж Киплинговог дела чинио империјализам као идеја која не може имати велику допадљивост међу већином данашњих људи, који теже правди и колико-толико етичним односима међу државама и народима света, могуће је посматрати и са благонаклоношћу. Потребно је само присетити се тога да понекад пут до исправних вредности води преко познања оних вредности које нису исправне. Ако се тако ствари поставе, и Киплингове политичке идеје могу

деловати много мање недопадљиво, па се у његовом веома маштовитом, занимљиво исприповеданом и римски и метрички савршено уклопљеном делу може лакше уживати.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ANON. 1. “British Empire”. *Encyclopedia Britannica*, 12 February 2024. <<https://www.britannica.com/place/British-Empire>>. 09.05.2024.
- ANON. 2. “Russian Empire”. *Encyclopedia Britannica*, 11 March 2024. <<https://www.britannica.com/place/Russian-Empire>>. 09.05.2024.
- BEWLEY, B. J. “Adam-Zad”. *The Kipling Journal* XXIII.117 (April, 1956): 16. *Kipling Society*. <<https://www.kiplingsociety.co.uk/wp-content/uploads/pdf/KJ117.pdf>>. 10.05.2024.
- CHERNIAVSKY, Michael. “‘Holy Russia’: A Study in the History of an Idea”. *The American Historical Review* 63.2 (Apr., 1958): 617–637. *JSTOR*. <<https://doi.org/10.2307/1848883>>. 09.05.2024.
- GELB, Michael. “*Anglo-Russian Rivalry in Central Asia, 1810–1895*, by Gerald Morgan, epilogue by Geoffrey Wheeler, London: Frank Cass and Co., Ltd., 1981”. *UCLA Historical Journal* vol. 4 (1983): 130–132. <https://escholarship.org/uc/item/1835h23d>. 07.05.2024.
- HADAS, Daniel. “Rudyard Kipling’s Poetry: A Personal Assessment”. *Kipling Society*, 2023. <<https://www.kiplingsociety.co.uk/readers-guide/rudyard-kiplings-poetry.htm>>. 08.05.2024.
- HAMER, Mary. “The Truce of the Bear: Notes”. *Kipling Society*, 2007. <https://www.kiplingsociety.co.uk/readers-guide/rg_trucebear1.htm> 08.05.2024.
- HAMER, Mary. “The Irish Guards: Notes”. *Kipling Society*, 2014. <https://www.kiplingsociety.co.uk/readers-guide/rg_irishguards1.htm> 08.04.2024.
- НОПКИРК, Peter. *The Great Game: On Secret Service in High Asia*. Oxford University Press, 2001.
- HORSMAN, Reginald. “Origins of Racial Anglo-Saxonism in Great Britain before 1850”. *Journal of the History of Ideas* 37.3 (Jul. – Sep., 1976): 387–410. *JSTOR*. <<https://doi.org/10.2307/2708805>> 01.04.2023.
- KIPLING, Rudyard. “The Truce of the Bear”. *Collected Verse of Rudyard Kipling*. New York: Doubleday, Page & Company, 1907, 179–182.
- KIPLING, Rudyard. “The Man Who Was”. *Soldier Stories*. Garden City, New York: Doubleday, Page & Company, 1918, 78–100.
- KIPLING, Rudyard. *Kim* (with an Introduction by Cedric Watts). Ware, Hertfordshire, UK: Wordsworth Editions Limited, 2009.
- MACDOUGALL, Hugh A. *Racial Myth in English History*. Montreal: Harvest House Ltd. & Hanover (New Hampshire): University Press of New England, 1982.
- MCGIVERING, John. “The Man Who Was: Notes”. *Kipling Society*, 2006. <https://www.kiplingsociety.co.uk/readers-guide/rg_manwhowas1.htm> 01.04.2024.

- PINNEY, Thomas (ed.). *The Letters of Rudyard Kipling, Volume 2: 1890–1899*. Iowa City: University of Iowa Press, 1990.
- SAID, Edward. *Orientalism*. New York: Vintage Books, 1979.
- SAID, Edward. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1994.
- TODOROVA, Maria. *Imagining the Balkans*. Oxford University Press, 1997.
- VAN DIJK, Kees. “The British Reaction: Wei-Hai-Wei”. *Pacific Strife: The Great Powers and Their Political and Economic Rivalries in Asia and the Western Pacific, 1870–1914*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2015, 317–336. <<https://doi.org/10.1515/9789048516193-017>>. 06.04.2024.
- VDOVIN, Alexey. “Formulating the ‘Russian Idea’ Russian Writers and the Nationalization of Patriotism during the Crimean War (Maikov, Goncharov, Pisemsky)”. *Russian National Myth in Transition*, Acta Slavica Estonica VI, University of Tartu Press, 2014, 107–120. <<https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/53125>>. 08.05.2024.
- WILSON, Angus. *The Strange Ride of Rudyard Kipling*. London: Penguin, 1977.
- ZABIRKO, Oleksandr. “The Concept of Holy Rus’ in Russian Literary and Cultural Tradition: Between the Third Rome and the City of Kitezh”. *Entangled Religions* 13.8 (2022): paras. 1–103. <DOI: 10.46586/er.13.2022.9964>. 09.05.2024.

Goran J. Petrović

ANGLO-RUSSIAN ANTAGONISM IN THE LITERARY OEUVRE OF RUDYARD
KIPLING: AN IMAGOLOGICAL AND IDEOLOGICAL PERSPECTIVE

Summary

This article explores the topic of the 19th-century Anglo-Russian conflict in Asia in three works by Kipling – his story “The Man Who Was”, his poem “The Truce of the Bear”, and his novel *Kim*. Herein, the respective images of the English and the Russians are studied (which is the imagological aspect of the article), as are the political ideas present in these texts (the article’s ideological aspect). When it comes to the imagological aspect of this article, the conclusion is reached that Kipling’s portrayal of the English, that is, British is very positive (the English as benign hegemony, as virtuous knights and protectors of natives in South Asia and parts of Central Asia), and that the portrayal of the Russians is very negative (the Russians as malign hegemony, unscrupled expansionists and oppressors of South Asian and Central Asian natives), so it is clear that the works analysed herein reflect Kipling’s personal support for British imperialism. When it comes to the ideological aspect of this article, the conclusion is reached that such a biased imagological representation of the British and Russians advocates Anglo-Saxonism as a 19th-century racist ideological concept supportive of the idea of British-American global hegemony, and, also, such an essentially Russophobic representation is brought into connection with Edward Said’s orientalism. As argued in the paper, in Kipling’s opus the Russians are portrayed as an oriental people, but not as a people that is childish or femininely weak

and in need of being ruled by masculine, superior Westerners (the British). The Russians are actually portrayed as a people that threatens to take over Britain's colonial possessions, and, as Kipling would argue, to the detriment of the colonised Asian peoples themselves. Because Kipling's portrayal of Russians is an unusual orientalist discourse (unusual because it is not in accordance with the basic Saidian definition of orientalism) and because the negative, stereotypical portrayal of Russians has been very commonplace in Western culture over the last two centuries, the author of this paper suggests that a separate imagological and theoretical concept be invented for the image of the Russians, a concept which, as the author proposes, following the model of Said's orientalism and Maria Todorova's balkanism, could be termed "russianism".

Др Горан Ј. Петровић
Филолошки факултет Универзитета у Београду
научни сарадник
goran.petrovitch@outlook.com